

9. Павлишин О. Деякі проблемні аспекти становлення та розвитку вищої освіти в Україні. *Наука і освіта* : Зб. наук.праць. Київ, 2003.

Information about the author:

Lazurenko Olena Oleksiivna,

Ph. D. in Psychology, Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of General
and Medical Psychology

Institute of Postgraduate Education
Bogomolets National Medical University
13, Shevchenka Blvd, Kyiv, 01601, Ukraine

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-444-3-5>

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ МІЛІТАРНОЇ ПОСТТРАВМІВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Лукомська С. О.

ВСТУП

Посттравматичний стрес завжди зумовлений травмою, а не індивідуальними особливостями людини, її вродженою чи набутою схильністю до травматизації. Крім того існують три додаткові ризики для ПТС/Р. По-перше, не лише безпосередній досвід події може бути травматичним і призвести до посттравматичного стресового розладу, але й свідок події може мати такі ж самі наслідки. По-друге, існує низка доказів того, що травма, яка загрожує життю як наслідок зумисних дій іншої людини є більш патологічною, ніж травма, яку можна вважати випадковою. І по-третє, переконання щодо (1) світу та (2) наших стосунків з іншими також є центральними для розвитку ПТС. Наша мета полягає в тому, щоб проілюструвати логіку розширення розуміння травми та обґрунтувати підхід, за яким враховані її соціальні виміри, зокрема у контексті актуальної нині мілітарної ідентичності.

Ми наголошуємо. По-перше, загально визнано, що травма може бути пережита опосередковано, через соціальні зв'язки з іншими людьми (травмівний досвід члена сім'ї чи близького друга, травма свідка, хронічна травма представників деяких професій – військових, судмедекспертів, останні часто наголошують, що попри спокійне ставлення до смерті, робити розтин дітям їм завжди психологічно

складно). Таким чином, травмівний досвід є не лише особистим, а й сімейним, соціальним і професійним. Це означає, що переживання травми структурується соціальними зв'язками, ролями та функціями людей. По-друге, існує велика кількість досліджень, які підтверджують, що не всі травми є еквівалентними з точки зору ризику ПТСР. Як зазначалося вище, травми, спричинені іншими людьми (звальтування, жорстоке поводження з дітьми, бойові дії) частіше зумовлюють ПТСР, ніж так звані «безособові» травми (автомобільні аварії, пожежі та стихійні лиха). R. C. Kessler, K. R. Merikangas (2004)⁶ наголошують, що саме навмисні дії людей впливають на вираженість всіх симптомів ПТСР. Тобто рівень посттравматичних стресових розладів, що виникають внаслідок терористичної атаки буде значно вище, ніж після участі в автомобільній аварії. По-третє, навмисні травми, особливо під час бойових дій, порушують спільні норми відповідної та прийнятої поведінки. Це, насамперед, руйнує відчуття довіри до світу як базового компоненту психологічного благополуччя (D. L. Vreven, D. M. Gudapowski, L. A. King)⁷. Це означає, що усвідомлена загроза є вищою, коли травматичні події переживаються в результаті навмисного насильства. Звідси актуалізується третій соціальний вимір травми: її вплив на соціальні стосунки та світогляд постраждалих. Наприклад, у люди, які втратили близьких через вбивство, зазвичай відчувають слабкі соціальні зв'язки у своїх громадах. Пристосовуючись до травми та переробляючи її, постраждалі страждають від постійних нав'язливих спогадів про інцидент (наприклад, нагадування, яскраві спогади та кошмари). Через це члени постраждалих груп можуть активно уникати нібито «нейтральних» обставин, які, на їхню думку, можуть викликати спогади про їхню травму. Таке уникнення може призвести до соціальної самоізоляції, яка поряд із втратою почуття зв'язку з іншими може змінити структуру їхнього соціального світу, а отже й соціальної та особистісної ідентичності. Слід зазначити, що вираженість ідентичності означає ймовірність її активації ідентичності в різних ситуаціях, тобто, що більша прихильність, то більша помітність ідентичності, тим вища ймовірність того, що виконання ролі відобразатиме інституційні цінності та норми, властиві суспільству на даному етапі його розвитку, в умовах війни мова йде саме про актуалізацію

⁶ Kessler R. C., Merikangas K. R. The national comorbidity survey replication (NCS-R): background and aims. *International journal of methods in psychiatric research*. 2004. Vol. 13(2). P. 60–68.

⁷ Vreven D. L., Gudapowski D. M., King L. A., King D. W. The civilian version of the Mississippi PTSD Scale: A psychometric evaluation. *Journal of traumatic stress*. 1995. Vol. 8(1). P. 91–109.

мілітарної ідентичності як чинника життєстійкості та профілактики посттравматичних стресів у контексті аномальної екстремальності.

1. Поняття мілітарної ідентичності

Етимологічний словник української мови Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України визначає поняття «військовий» як такий, що служить у Збройних силах країни або має стосунок до війська, поняття «воєнний» як таке, що стосується війни. Дане слово споріднене з «віна́», відноситься до праслов'янського во́ь «воїн», російського «повиновáться», литовського *vajóti* «ганяти, переслідувати». Поняття «мілітарний» (*military*) вперше з'явилося у повсякденному вжитку у 15 столітті і походить від латинського *militaris*, від *milit-*, *miles* «солдат», з 1709 року слово «мілітарний» почало вживатися для позначення збройного захисту своєї країни та потреб військово-цивільного життя, тобто життя в умовах ймовірних збройних конфліктів, звідси у 1863 році широкої популярності набуло поняття «мілітаризм». Зазначимо, що в українській мові вживання прикметника «мілітарний» має тривалу історію: «Єдиною активною мілітарною нашою силою була наша інтелігентна молодь і частина національно-свідомого робітництва, яке гаряче стояло за українську державність» (В. Винниченко); «Мілітарну поміч на випадок військового заколоту обіцяв король Монако» (Ю. Винничук); «Я протер долонею запітніле скло і подивився на солдата ще раз. Той помітив мене і відповів бадьорим мілітарним поглядом» (С. Жадан).

Аспекти мілітарної ідентичності можна досліджувати шляхом вивчення ступеня мотивації та бажання людей сприймати переважні цілі, цінності збройних сил та готовність цивільних осіб ефективно функціонувати в умовах війни. Зміни в західній культурі (відхід від так званих російських наративів) також ускладнили формування ідентичності, тому що складність «Я» індивіда зростає разом із кількістю груп, організацій та ідентичностей, доступних йому. Таким чином, у міру того, як змінюється суспільство та збройні сили, ідентичність військового та цивільного в умовах війни ймовірно, суттєво зміниться⁸.

Доведено, що мілітарна ідентичність є соціальною ідентичністю, яка формується та інтегрується в самооцінку, коли цивільна ідентичність стає менш помітною через військову інкультурацію. Спільний військовий досвід, соціальні зв'язки та довіра, а також важливість армії для учасників бойових дій, а також людей, які живуть під час воєн, підсилюють значимість мілітарної ідентичності у самооцінці. Додатковими

⁸ Зликов В., Лукомська С. Нариси з історії становлення мілітарної ідентичності українців: монографія. Київ. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2023. 140 с.

чинниками зміцнення мілітарної ідентичності для військових є тривалість служби та кількість «завдань» на полі бою, а для цивільних – тривалість воєнних дій, досвід окупації/деокупації, соматичні та психологічні травми, зумовлені війною, тобто – практична неможливість як цивільних, так і військових, бути виключеними із простору військового життя. З одного боку, виражена мілітарна ідентичність сприяє позитивній Я-концепції військових, оскільки відповідає вимогам військової служби, а з іншого – мілітарна інкультурація та домінування мілітарних нарративів у житті цивільних осіб, може сприяти проблематичному змішуванню особистої та соціальної ідентичностей, подальшому закріпленню мілітарної ідентичності в самооцінці, що погіршує ефективність функціонування у мирний час, але сприяє соціальній адаптації в часи війни та повоєнного відновлення.

Ugo Vlaisavljević (дослідник війни на Балканах) помічає незвичайну річ: будь-яка зміна ідеології, будь-яка нова граматики, будь-який новий вид літератури, будь-яка нова політика та всі соціальні та культурні реалії прийшли на Балкани з новою війною, навіть коли війна залишалася в тіні. Ми можемо говорити про початок формування мілітарної ідентичності цивільних осіб не з 24 лютого 2022 року, а з 2014 року, коли добровольчі об'єднання стали основою мілітарної ідентифікації цивільних українців. U. Vlaisavljević⁹ ставить під сумнів сам образ війни та запитує: чи є війна чимось більшим, ніж просто руйнування? Він вводить поняття «епічних культур». Термін «епічна культура» вживається автором, щоб стверджувати, що ці культури створені війною, і в дуже складному символічному та дискурсивному сенсі. Таким чином, найбільша проблема науки онтології, естетики та етики знову стає актуальною. Це не проблема чи виклик, який торкається лише певних окремих або спеціальних субдисциплін, таких як соціологія армії та війни. Насправді все якраз навпаки. Можна сказати, що під час війни проти Боснії чи війни проти боснійців і герцеговинців, що б це не означало, була порушена найбільша проблема всіх соціальних наук у Європі – проблема соціального конструювання реальності під час і після війни (D. Wästerfors)¹⁰. Подібні процеси відбуваються нині й в Україні.

В умовах кризових ситуацій, а особливо в умовах війни, ідентичність тісно пов'язана із безпекою. Безпека та виживання були основними елементами людського життя протягом всієї історії

⁹ Vlaisavljević U. Yugoslav Communism and After: The Continuity of Ethno-politics. *Identities: Journal for Politics, Gender and Culture*. 2003. Vol. 2(2). P. 9–26.

¹⁰ Wästerfors D. Sad and Absurd Representations of War in Gameplay and Interviews. *Cultural Sociology*. 2023. Vol. 17(3). P. 390–409.

людства. Починаючи з найдавніших людських спільнот, безпека була основою для задоволення інших базових потреб, важливих для підтримки людського існування (наприклад, для забезпечення життєвих потреб, досягнення загального матеріального та культурного добробуту, пошуку сенсу життя). Потреба відчувати себе в безпеці також була основним важелем розвитку різноманітних видів людської діяльності для забезпечення задоволення інших основних людських потреб організованим способом. Безпека в існуючих умовах має універсальний всеосяжний характер і зміст, що зумовлено тим, що всі сфери життя і діяльності людини в суспільстві (економічна, політична, соціальна, освітня, військова тощо) нерозривно переплетені. Тому система національної безпеки сучасних держав як інструмент безпеки включає не лише здатність держави захищати цінності свого суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз, підтримувати мир і свободу своїх громадян і запобігати загрози чи страху. Конструктивістські дослідження базуються на монадичній конструкції спільних норм та ідентичності на державному рівні або впливі демократичної ідентичності на особу, яка приймає рішення. Так виникло поняття «сек'юритизація» (екзистенційна загроза, точка неповернення, можливе рішення, що базується на соціальній ідентичності особи чи групи осіб), яке стосується соціально-політичної конструкції безпеки як на державному, так і на особистісному рівнях, що особливо актуально в умовах хронічної загрози життю людей під час воєнного стану (K. Acharya, O. T. Muldoon)¹¹.

2. Соціальні виміри посттравматичного стресу

Досвід переживання травматичних подій підриває здатність людини взаємодіяти з іншими та підтримувати зв'язки з ними (R. L. Jones, K. M. Armour, P. Potrac)¹². У зв'язку з ми припускаємо, що коли травма підриває спільну соціальну ідентичність або спрямована на членство людини в групі, це може призвести до руйнування почуття приналежності та соціальної ідентичності, які забезпечують психологічну основу для ефективної соціальної підтримки. Наприклад, травма, спричинена діями людини (на відміну від стихійних лих), може підірвати почуття довіри людини до інших, які інакше могли б запропонувати

¹¹ Acharya K., Muldoon O. T. Why "I" became a combatant: A study of memoirs written by Nepali Maoist combatants. *Terrorism and Political Violence*. 2017. Vol. 29(6). P. 1006–1025.

¹² Jones R. L., Armour K. M., Potrac P. Understanding the coaching process: A framework for social analysis. *Quest*. 2002. Vol. 54(1). P. 34–48.

підтримку (О. Т. Muldoon, К. Trew)¹³. Це може призвести до того, що жертви почуватимуться ізольованими, розгубленими або зрадженими. Тобто стигматизація та амбівалентність щодо травматичних подій негативно впливають на здатність людини отримати доступ до соціальної підтримки з боку членів внутрішньої групи, а отже й негативно позначається на ефективності адаптації та психологічному благополуччі. У сукупності докази вказують на те, що травматичні події не інтерпретуються в соціальному вакуумі. Натомість членство в групі та соціальна ідентичність не тільки забезпечуючи лінзу, через яку тлумачаться ці події, також забезпечують доступ до ряду соціальних і психологічних ресурсів, які допомагають людям справлятися з ними. Таким чином, окрім структурування оцінок, пов'язаних із травмою, ресурси соціальної ідентичності також беруть участь у реакціях після травми та траєкторіях відновлення. У наративних розповідях травма часто розглядається як «зміна життя», яка викликає тривогу і, отже, є потенційною загрозою для здоров'я. Втім, життєві зміни матимуть мінімальний або навіть позитивний вплив на здоров'я, якщо вони в кінцевому підсумку призведуть до покращення соціальної ідентичності. Тобто, зміни соціальної ідентичності, що відбуваються внаслідок травми, можуть впливати на посттравматичні траєкторії.

Безперервність соціальної ідентичності: збереження цінної соціальної ідентичності зменшує посттравматичний стрес. Безперервність соціальної ідентичності відіграє ключову роль у збереженні психологічного благополуччя в контексті зміни життя. Це пояснюється тим, спадкоємність є важливою основою для збереження відчуття стабільності, сенсу життя та зв'язків з іншими членами групи (наприклад, сімейними, професійними чи громадськими). Згідно з цією тезою, коли травма підриває членство в соціальній групі та пов'язані з нею ресурси соціальної ідентичності, це призводить до посилення ПТСР. Таким чином, відчуття важливості «нас» і «нашої справи» (наприклад, яке можуть відчувати політичні активісти чи військовослужбовці) сприяє успішному проживанню травми, адаптації до неї. У цьому контексті травматичні події іноді можуть розглядатися як консолідація існуючих ідентичностей у спосіб, який надає досвіду травми сенс і розширює доступ до соціальних ресурсів ідентичності (А. Iyer, J. Jetten, D. Tsivrikos)¹⁴.

¹³ Muldoon, O. T., Trew K. Children's experience and adjustment to political conflict in Northern Ireland. *Peace and Conflict: The Journal of Peace Psychology*. 2000. Vol. 6(2). P. 157–176.

¹⁴ Iyer A., Jetten J., Tsivrikos D., Postmes T., Haslam S. A. The more (and the more compatible) the merrier: Multiple group memberships and identity compatibility as predictors of adjustment after life transitions. *British Journal of Social Psychology*. 2009. Vol. 48(4). P. 707–733.

Посилення соціальної ідентичності: набуття нової соціальної ідентичності зменшує посттравматичний стрес. У контексті травматичних подій безперервність не завжди досяжна або бажана. Нерідко люди втрачають стару ідентичність або відмовляються від неї через травматичні зміни життя (наприклад, у результаті травми). Однак для того, щоб нові соціальні групи забезпечили позитивну основу для підтримки, вони повинні бути сумісні з членством у існуючих групах. Наприклад, членство у групі дружин військових може зробити жінку більш відкритою для приєднання до громадської групи вдів військових. І це більш імовірно, якщо жінок, які щойно втратили своїх чоловіків на війні запрошують приєднатися до нової групи жінки, які вже мають досвід «бути вдовами». Однак там, де нова і стара ідентичність суперечать одна одній, напруга між попередньою та теперішньою ідентичностями заважає членству в новій групі стати позитивним ресурсом (J. Jetten, C. Haslam, S. A. Haslam)¹⁵. Наприклад, якщо в спільноті сусідів по вулиці хтось виявився зрадником, людині складніше буде знову відчувати безпеку у стосунках з новими сусідами. Тож ми припускаємо, що нові ідентичності зменшують вплив травматичних подій і сприяють стійкості, коли їх можна інтегрувати з уже існуючими ідентичностями та/або забезпечити доступ до ресурсів, заснованих на ідентичності.

Підхід соціальної ідентичності до здоров'я (SIAH) пропонує теоретичний погляд щодо впливу внутрішнього членства в групі на здоров'я та благополуччя. У ньому стверджується, що соціальні ідентичності можуть бути важливим джерелом відчутних психологічних ресурсів, які забезпечують можливість людей протистояти несприятливому психологічному впливу травми тобто їхню стресостійкість та резилентність. Це можуть бути матеріальні ресурси, такі як доступ до фінансової та медичної підтримки або інтелектуальні ресурси, які дозволяють людям пояснити та знайти сенс у травматичній події (наприклад, розглядати її як таку, що виникла задля пошуку справедливості; B. Kellezi, 2012¹⁶). У цьому відношенні теорія самокатегоризації стверджує, що соціальна ідентифікація створює психологічне узгодження з членами груп, до яких ми вважаємо себе належними (наприклад, інші жертви травм), і відмінність від відповідних зовнішніх груп (наприклад, груп, не постраждалих від травми). Таким чином, особиста доля індивіда стає психологічно пов'язаною з долею інших членів групи. І хоча травматичний досвід тих, з ким ми не маємо спільного членства в групі,

¹⁵ Jetten J., Haslam C., Haslam S. A., Dingle G., Jones J. M. How groups affect our health and well-being: The path from theory to policy. *Social issues and policy review*. 2014. Vol. 8(1). P. 103–130.

¹⁶ Kellezi B. Social cure or social curse?: The psychological impact of extreme events during the Kosovo conflict. In *The social cure*. 2012. P. 217–233.

часто ігнорується (або навіть применшується, оскільки він стосується «інших»), досвід інших членів групи зазвичай сприймається набагато серйозніше (оскільки він має відношення до себе). Як наслідок, травма, яку зазнали члени внутрішньої групи, може мати значний вплив на ширшу групу (L. Huddy S. Feldman)¹⁷. Дійсно, це означає, що та сама подія може бути причиною посттравматичних стресових розладів або приводом для святкування залежно від спільної ідентичності між спостерігачем і тими, хто безпосередньо переживає подію. Наприклад, у той час як жителі Нью-Йорка, можливо, були травмовані нападами на вежі-близнюки, але святкували вбивство Усами бен Ладена, прихильники Аль-Каїди, швидше за все, продемонстрували б прямию протилежну модель.

3. Формування мілітарної ідентичності в умовах травматичного стресу війни

Центральним в умовах воєнного стану є питання про те, як люди прагнуть побудувати цінну мілітарну ідентичність, коли вони намагаються осмислити своє життя в термінах «ким вони були, є і хочуть стати». Недавні дослідження (S. L. Weller, C. A. Clarke, A. D. Brown)¹⁸ підкреслили важливість значущості, стверджуючи, що люди не просто шукають діяльність, а й шукають діяльність, яка дає їм відчуття мети, звідси популярність добровольчих та волонтерських організацій військового чи цивільного спрямування.

Існуючі дослідження ідентичності розглядають її як щось, що за своєю суттю є позитивним, повноцінним, що сприяє почуттю спільності та приналежності (E. Pollet, T. Schnell)¹⁹. Однак деякі автори заперечують цей зв'язок, вважаючи його більш динамічним і безладним (R. Mitra, P. M. Buzzanell)²⁰. Так, визначено, як ідентичність і значущість діяльності впливає з болючих, незручних переживань так само, як і позитивних, зазначивши, що ті моменти, коли люди вважали свою роботу, своє життя значущими, як правило, були набагато багатшими та складнішими,

¹⁷ Huddy L., Feldman S. Americans respond politically to 9/11: understanding the impact of the terrorist attacks and their aftermath. *American psychologist*. 2011. Vol. 66(6). P. 455–463.

¹⁸ Weller S. L., Clarke C. A., Brown A. D. Volunteering masculinities in search and rescue work: Is there “a place for girls on the team”? *Gender, Work & Organization*. 2021. Vol. 28(2). P. 558–574.

¹⁹ Pollet E., Schnell T. Brilliant: But what for? Meaning and subjective well-being in the lives of intellectually gifted and academically high-achieving adults. *Journal of happiness studies*. 2017. Vol. 18. P. 1459–1484.

²⁰ Mitra R., Buzzanell P. M. Communicative tensions of meaningful work: The case of sustainability practitioners. *Human Relations*. 2017. Vol. 70(5). P. 594–616.

ніж часи, коли вони відчували себе просто мотивованими, зацікавленими або щасливими. Крім того, сенс був сконструйований через рефлексію, а не в момент, як вдумливий, ретроспективний акт, що включає фрагментарні «пікові переживання» в наративи. Таким чином пошук значущої ідентичності (у тому числі й мілітарної) можна концептуалізувати як безперервний, незавершений пошук, реалізований у маленькі моменти. Його можна ретроспективно оцінити щодо ідеального чи бажаного «Я», що впливає з сприйманої «відповідності» між самоідентичністю та метою діяльності, що відображає організаційні чи суспільні дискурси (M. Florian, J. Costas, D. Kärreman)²¹.

Коли люди самокласифікують себе за членством у певній групі, це також є основою для них відчувати зв'язок з іншими членами групи. Проте членство в групі, яка використовується як основа для самокатегоризації, змінюється залежно від значення та відповідності даної групи членства поточної ситуації (принцип відповідності). Наприклад, людина з більшою ймовірністю визначить себе як член політичної групи, якщо вона на мітингу протесту, ніж на футбольному матчі. Це також означає, що якщо до людей ставляться як до членів певної групи (наприклад, військові) і це ставлення відповідає їхнім стереотипним очікуванням щодо групових відносин (наприклад, моя внутрішня група репресована державою), тоді самокатегоризація членства в цій конкретній групі більш імовірна. Таким чином, самокатегоризація в термінах певної соціальної ідентичності (наприклад, як «ми, євреї» або «ми, політичні активісти») забезпечує основу для інтерпретації потенційно травматичних переживань, так що вони оцінюються не персоналізовано (як щось, що має відношення лише до «мене», але через призму членства в певній групі (як щось, що стосується «нас»; C. Downes, K. Schmid)²². Згідно з наведеними вище аргументами, відчуття спільної соціальної ідентичності також можна розглядати як основу для надання та отримання різних форм ефективної соціальної підтримки. А соціальна підтримка, як відомо, є потужним чинником профілактики травматичних розладів. Оскільки ми знаємо, що соціальна підтримка має вирішальне значення як для ризику ПТСР, так і для стійкості, звідси впливає, що соціальна ідентичність є ключем до розуміння того, як люди справляються з травмою.

²¹ Florian M., Costas J., Kärreman D. Struggling with meaningfulness when context shifts: Volunteer work in a German refugee shelter. *Journal of Management Studies*. 2019. Vol. 56(3). P. 589–616.

²² Downes C., Schmid K. Political violence and psychological well-being: the role of social identity. *Applied Psychology: An International Review*. 2009. Vol. 58. P. 129–145.

Досвід травми може створювати різні соціальні реальності для людей через функцію їх членства в групі. Тут ми спостерігаємо, що травматичний досвід може стати центральним для соціальної ідентичності, а також центральним для того, як члени групи визначають себе. Є два різні способи, якими травма визначає членство в групі. По-перше, травма сама по собі може бути визначальною для жертв, а також для їхніх ширших соціальних мереж. Наприклад, діти, які втратили батьків, визначаються як сироти, а жінка, яка втратила чоловіка, – як вдова. Однак інколи не існує ідеальної симетрії між досвідом травми та членством у групі²³. Наприклад, не всі члени групи можуть пережити травму; однак усі члени групи усвідомлюють свій більший ризик, і багато хто пережив менш інтенсивні форми того самого лиха. Це яскраво демонструється досвідом сучасної України: не всі мешканці України були під обстрілами, не всі втратили домівки чи рідних, але всі мають досвід війни, який кардинально відрізняється, наприклад, від досвіду мешканців сусідньої Польщі. Можна говорити про досвід, який визначається континуумом травматичних переживань від словесних погроз до насильницької смерті.

Деякі люди ідентифікуються на основі пережитих травм, так ми говоримо про «біженців», «сиріт» або «жертв», маючи на увазі їхній спільний досвід війни, тяжкої втрати чи насильства. Здебільшого ідентифікатор категорій, які застосовуються до тих, хто пережив травму, визначаються сумом і пасивністю, по суті, всі ідентифіковані вище категорії є групою людей, що стали жертвами несприятливих обставин (D. Bradshaw, O. T. Muldoon)²⁴. Важливою рисою ідентифікованих груп є наявність лише їм зрозумілих жартів про спільне нещастя. Такі жарти є формою культурного спілкування, яке сприяє солідарності згуртованості групи, яка зазнала колективних травм. Таким чином, згідно з моделлю зміни соціальної ідентичності, після травми відбувається зміна особистісної ідентичності, однак ресурси соціальної ідентичності дозволяють особистості краще адаптуватися до нових умов, максимально зберігаючи своє психологічне здоров'я. Ми наголошуємо, що окрім соціальної підтримки важливими ресурсами соціальної ідентичності є колективна пам'ять, цінності своєї спільноти та колективне відчуття надії.

²³ Muldoon O. T., Lowe, R. D., Jetten, J., Cruwys, T., & Haslam, S. A. (2021). Personal and political: Post-traumatic stress through the lens of social identity, power, and politics. *Political Psychology*, 42(3), 501–533.

²⁴ Bradshaw D., Muldoon O. T. Shared experiences and the social cure in the context of a stigmatized identity. *British Journal of Social Psychology*. 2020. Vol. 59(1). P. 209–226.

У цьому контексті цікавою є ситуація щодо біженців, тобто хоча травматичні події, пов'язані з війною, є початковими причинами їхніх труднощів, повсякденні виклики та проблеми в таборах є важливішими в контексті адаптації. Тут криється парадокс. Наявність статусу біженця надає ряд прав країнам, які підписали Конвенцію ООН 1951 року. Перебування в цій новій групі та прийняття ідентифікатора біженця потенційно пропонує травмованим біженцям нову та захищену позицію в ширшому світі, який визнає важке становище людей як пригноблених і витіснених на периферію суспільства. Як наслідок, концепція «біженства» в контексті переселення може стати основною ідентичністю, яка визначає особу понад будь-яку іншу групу. З іншого боку, це ідентифікатор, який асоціюється з систематичною маргіналізацією, ув'язненням і стигматизацією (А. Bradimore, Н. Bauder)²⁵. Це пов'язано з двосторонніми стосунками, де групи найбільшого ризику отримати травму – бути позбавленими права на національне самовизначення, у безпечних та комфортних умовах проживання задля доступу до економічних, культурних і соціальних ресурсів змушені свідомо відмовитися від своєї національної ідентичності та розчинитися в ідентичності країни, в якій вони отримали притулок²⁶. Таким чином, те, що починається як повсякденна турбота для біженців, часто перетворюється для них на «соціальне прокляття» з об'єктивною свободою при відсутності національних прав.

ВИСНОВКИ

Соціальну мілітарну ідентифікацію ми розглядаємо як інтерналізацію цінностей і цілей організації чи суспільства воєнного стану. Мілітарну ідентичність можна, таким чином, розуміти як ступінь мотивації та бажання людей (ще два роки тому цивільних, таких, що жили в умовах миру) сприймати виражені цінності та цілі Збройних Сил. Встановлено, що соціальна мілітарна ідентифікація відіграє ключову мотиваційну роль у зв'язку з низкою важливих організаційних поведінок, таких як комплаєнс, рольова проорганізаційна поведінка, лояльність, більша продуктивність, менший абсентеїзм і вищий рівень фізичного та емоційного здоров'я. Спільну соціальну мілітарну ідентичність можна також розглядати як основу для всіх форм продуктивної соціальної взаємодії, включаючи лідерство, мотивацію, спілкування та довіру, тобто мілітарна ідентичність пов'язана

²⁵ Bradimore A., Bauder H. Mystery ships and risky boat people: Tamil refugee migration in the newsprint media. *Canadian journal of communication*. 2012. Vol. 36(4). P. 637–661.

²⁶ Habermas T., Bluck S. Getting a life: the emergence of the life story in adolescence. *Psychological bulletin*. 2000. Vol. 126(5). P. 748–763.

з навичками та компетенціями, необхідними для виживання в умовах воєнного стану. У сукупності наведений вище аналіз вказує на новий спосіб мислення про травму, який зосереджується на оцінці її соціально-психологічних вимірів, особливо тих, які стосуються соціальної ідентичності людей, які пережили травму. Серед іншого, це має потенціал для покращення нашого розуміння дуже різних траєкторій травм, які є очевидними, навіть коли люди переживають ту саму травму. Наприклад, вплив травматичного досвіду можна пом'якшити за допомогою доступу до ресурсів соціальної ідентичності, таких як міцність соціальної ідентифікації людини з відповідними групами, пов'язаними з травмою, доступ до групової соціальної підтримки, їх відчуття спільної долі та спільного досвіду, заснованого на ідентичності і групова довіра. Ми також знаємо, що слабша реакція на травму більш ймовірна, коли травма компрометує цінні соціальні ідентичності. Тому вкрай важливо, щоб концептуалізація посттравматичного стресового розладу не відокремлювала травмованих осіб від соціального контексту, в якому вони пережили травму. Наголос на ролі окремих патологій, нехтуючи роллю, яку відіграють ширші суспільні практики та структурні фактори, які сприяють виникненню та лікуванню психологічних травм, ставить під загрозу як наше наукове розуміння, так і ефективну практику. Наш аналіз також вказує на необхідність розгляду ролі клініциста в оцінці ПТСР. Клініцисти часто оцінюють своїх пацієнтів з точки зору потенційної небезпеки травмівних подій, однак вони можуть не сприйматися клієнтом таким чином. Ця оцінка є функціональною з точки зору посттравматичного стресового розладу, але значною мірою залежить від соціального розуміння того, що є нормальним і очікуваним (наприклад, у мирний час та під час війни, в Руанді чи в Україні). Тут почуття людини щодо її країни, статі, професійної групи чи сусідства може допомогти їй і психологу зрозуміти подію. Крім того, відчуття негараздів як центрального для того, «хто ми є», також може дозволити людям зрозуміти свій, у тому числі й травмівний досвід.

АНОТАЦІЯ

Самокатегоризація з точки зору певної соціальної ідентичності забезпечує основу для інтерпретації досвіду людини, включно з травматичним досвідом. Тобто травматичні події оцінюються не лише індивідуально, але й через призму членства в певній групі. Соціальну мілітарну ідентифікацію ми розглядаємо як інтерналізацію цінностей і цілей організації чи суспільства воєнного стану. Мілітарну ідентичність можна, таким чином, розуміти як ступінь мотивації та бажання людей (ще два роки тому цивільних, таких, що жили в умовах миру)

сприймати виражені цінності та цілі Збройних Сил. Ми стверджуємо, що психологічні наслідки травми можна передбачити за приналежністю людини до груп, які підтримують певний соціальний і мілітарний світогляд. Таким чином, наше припущення полягає в тому, що якщо травма зміцнює почуття приналежності людини до референтної групи, це, як правило, зменшую ризик посттравматичних станів, однак, якщо травма ставить під загрозу приналежність до цінної або значимої групи, це, як правило, збільшує ризик ПТСР зокрема. Тому вкрай важливо, щоб концептуалізація посттравматичного стресового розладу не відокремлювала травмованих осіб від соціального контексту, в якому вони пережили травму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зливков В., Лукомська С. Нариси з історії становлення мілітарної ідентичності українців: монографія. Київ.-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2023. 140 с.
2. Acharya K., Muldoon O. T. Why “I” became a combatant: A study of memoirs written by Nepali Maoist combatants. *Terrorism and Political Violence*. 2017. Vol. 29(6). P. 1006–1025.
3. Bradshaw D., Muldoon O. T. Shared experiences and the social cure in the context of a stigmatized identity. *British Journal of Social Psychology*. 2020. Vol. 59(1). P. 209–226.
4. Bradimore A., Bauder H. Mystery ships and risky boat people: Tamil refugee migration in the newsprint media. *Canadian journal of communication*. 2012. Vol. 36(4). P. 637–661.
5. Downes C., Schmid K. Political violence and psychological well-being: the role of social identity. *Applied Psychology: An International Review*. 2009. Vol. 58. P. 129–145.
6. Florian M., Costas J., Kärreman D. Struggling with meaningfulness when context shifts: Volunteer work in a German refugee shelter. *Journal of Management Studies*. 2019. Vol. 56(3). P. 589–616.
7. Habermas T., Bluck S. Getting a life: the emergence of the life story in adolescence. *Psychological bulletin*. 2000. Vol. 126(5). P. 748–763.
8. Huddy L., Feldman S. Americans respond politically to 9/11: understanding the impact of the terrorist attacks and their aftermath. *American psychologist*. 2011. Vol. 66(6). P. 455–463.
9. Iyer A., Jetten J., Tsivrikos D., Postmes T., Haslam S. A. The more (and the more compatible) the merrier: Multiple group memberships and identity compatibility as predictors of adjustment after life transitions. *British Journal of Social Psychology*. 2009. Vol. 48(4). P. 707–733.

10. Jetten J., Haslam C., Haslam S. A., Dingle G., Jones J. M. How groups affect our health and well-being: The path from theory to policy. *Social issues and policy review*. 2014. Vol. 8(1). P. 103–130.
11. Jones R. L., Armour K. M., Potrac P. Understanding the coaching process: A framework for social analysis. *Quest*. 2002. Vol. 54(1). P. 34–48.
12. Kellezi B. Social cure or social curse?: The psychological impact of extreme events during the Kosovo conflict. In *The social cure*. 2012. P. 217–233.
13. Kessler R. C., Merikangas K. R. The national comorbidity survey replication (NCS-R): background and aims. *International journal of methods in psychiatric research*. 2004. Vol. 13(2). P. 60–68.
14. Mitra R., Buzzanell P. M. Communicative tensions of meaningful work: The case of sustainability practitioners. *Human Relations*. 2017. Vol. 70(5). P. 594–616.
15. Muldoon O. T., Lowe, R. D., Jetten, J., Cruwys, T., & Haslam, S. A. (2021). Personal and political: Post-traumatic stress through the lens of social identity, power, and politics. *Political Psychology*, 42(3), 501–533.
16. Muldoon, O. T., Trew K. Children’s experience and adjustment to political conflict in Northern Ireland. *Peace and Conflict: The Journal of Peace Psychology*. 2000. Vol. 6(2). P. 157–176.
17. Pollet E., Schnell T. Brilliant: But what for? Meaning and subjective well-being in the lives of intellectually gifted and academically high-achieving adults. *Journal of happiness studies*. 2017. Vol. 18. P. 1459–1484.
18. Vreven D. L., Gudanowski D. M., King L. A., King D. W. The civilian version of the Mississippi PTSD Scale: A psychometric evaluation. *Journal of traumatic stress*. 1995. Vol. 8(1). P. 91–109.
19. Vlasisavljević U. Yugoslav Communism and After: The Continuity of Ethnopolitics. *Identities: Journal for Politics, Gender and Culture*. 2003. Vol. 2(2). P. 9–26.
20. Wästerfors D. Sad and Absurd Representations of War in Gameplay and Interviews. *Cultural Sociology*. 2023. Vol. 17(3). P. 390–409.
21. Weller S. L., Clarke C. A., Brown A. D. Volunteering masculinities in search and rescue work: Is there “a place for girls on the team”? *Gender, Work & Organization*. 2021. Vol. 28(2). P. 558–574.

Information about the author:

Lukomska Svitlana Oleksiyvna,

Candidate of Psychological Sciences,

Senior Researcher of Methodology and Theory Laboratory

of Kostyuk Institute of Psychology

National Academy of Educational Sciences of Ukraine

2, Pankivska str., Kiev, 01033, Ukraine